

KOMMAGENE KRALLIĞI'NDAKİ DİPLOMATİK EVLİLİKLERİN HELLENİSTİK KÜLTÜR YAYILIMINA ETKİLERİ

Ercüment YILDIRIM Meltem TEMİZKAN**

Öz

Antik dönemde, Kommagene olarak sınırlandırılan bölge, Geç Hitit döneminde Kummuh Krallığı olarak adlandırılmaktaydı. Kummuh Krallığı, MÖ 711 yılında Asur hâkimiyeti alanına girmiştir. Asur egemenliği sonrasında önce Persler, devamında Hellenistik kültür bölgeye hâkim olmuştur. Hellenistik dönem krallığı olan Kommagene MÖ 163/162 yılından sonra bağımsızlığını kazanmıştır. Zamanla siyasi ve askeri açıdan yayılan Kommagene dönemin büyük krallıkları ile müttefiklikler oluşturarak varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Özellikle Kral I. Mithridates Kallinikos'un, Seleukos Krallığı ile kurmuş olduğu evlilik bağıyla Kommagene krallığı Anadolu'nun güneydoğusunda siyasi gücünü arttırmıştır. Kommagene Kralı I. Antiokhos Theos'un faaliyetleri de Hellenistik kültürün geniş halk kitleleri tarafından kabulünü hızlandırmıştır. Roma ve Parth krallıklarının bölge üzerinde egemen olmasıyla birlikte, Kommagene Krallığı, iki büyük güç arasında siyasi denge kurabilmek için kraliyet aileleri arasında evlilik bağları kurmaya çalışmıştır. Bu çalışmada Kommagene Krallığı'nın Hellenistik kültüre geçiş sürecinde diplomatik evliliklerin etkisi antik ve modern literatür üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kummuh, Kommagene, I. Mithridates Kallinikos.

* Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, neshali@gmail.com

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mlmt92.tmzkn@gmail.com

THE EFFECTS OF DIPLOMATIC MARRIAGES IN THE KINGDOM OF COMMAGENE ON THE SPREAD OF HELLENISTIC CULTURE IN THE REGION

Abstract

The region, which was limited as Commagene in ancient times, was called Kummuh Kingdom in the Late Hittite period. The Kummuh Kingdom, came under the Assyrian domination In 711 BC. After the Assyrian domination, first the Persians and then the Hellenistic culture dominated the region. The Hellenistic Kingdom of Commagene, gained its independence after 163/162 BC. Commagene, which politically and militarily expanded its territory over time, tried to strengthen its existence by forming alliances with the great kingdoms of the period. Especially with the marriage bond that King Mithridates Kallinikos established with the Seleucid Kingdom, the Kingdom of Commagene increased its political power in the southeast of Anatolia. The activities of Antiochus I Theos, King of Commagene, also accelerated the acceptance of Hellenistic culture by large masses of people. With the dominance of the Roman and Parthian kingdoms over the region, the Kingdom of Commagene tried to establish marriage ties between the royal families in order to establish a political balance between the two great powers. In this study, the effect of diplomatic marriages in the transition process of the Kingdom of Commagene to Hellenistic culture was tried to be explained through ancient and modern literature.

Keywords: Kummuh, Commagene, Mithridates Callinikos I.

1. Giriş

Anadolu'da kurulan Hellenistik krallıklardan biri olan Kommagene (*Κομμαγενή*) Krallığı günümüz Adıyaman, Maraş ve Gaziantep coğrafyasında yer almıştır (Tekin, 2019: 175). Kommagene Krallığı, Toros Dağları ve Fırat (Euphrates) Nehri arasında kalan bölgeyle Anadolu ve Suriye'yi birbirine bağlayan güzergâh noktalarının çevresinde bulunmuştur. Bu krallığın Fırat (Euphrates) Nehri yakınlarında olması hem stratejik olarak önemini arttırmış, hem de diğer büyük krallıklar tarafından verimli toprakları sayesinde tercih edilen noktalardan biri

olmuştur (Strabon, *Geographika*, XVI.2. 3- XII. 2. 5; Sullivan, 1990; Özçiriş, 2019: 23).

Kommagene Krallığı'nın Geç Hitit Krallıkları'ndan biri olan Kummuh coğrafyasında yer alması ve Kummuh Krallığı'nın Anadolu'daki siyasi sürecinde diğer devletlerle olan ilişkileri bölgedeki ekonomik ve etnik yapıyı etkileyen faktörlerden birini oluşturmuştur. Kommagene, öncelikle Pers etki alanına girmiş (Blaylock, 2009: 33-34) sonrasında ise Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından alınmıştır. Hellenistik krallıklardan biri olan Seleukos Krallığı tarafından idare edilmesiyle ise bölgede gerek siyasi, gerekse sosyo-kültürel yapı zamanla değişime uğramıştır (Winter, 2019: 166-168). Bu durumun oluşumunda yer alan Hellenizasyon, Seleukoslar sonrasında özellikle Kommagene Kralı I. Antiokhos Theos (MÖ 70/69-36) döneminde aktif bir şekilde sürdürülmüştür. I. Antiokhos Theos'un siyasi ilişkilerini sağlamlaştırma ve Hellen geleneklerine uygun tavrı onun diplomatik evlilik ittifakını benimsemesine yol açmıştır (Sullivan, 1990: 197; Yıldırım, 2013: 254). I. Antiokhos Theos sonrası dönemde Kommagene Krallığı üzerinde Roma ve Parth etkisi artmış aynı zamanda bu evlilik ittifaklarının uygulanması da devam etmiştir.

Hellenistik krallıklar arasında uygulanmaya çalışılan hanedan evliliklerine bakıldığında, Seleukoslar hem diğer Hellenistik krallıklar ile, hem de Parth ve Kommagene hanedanlıklarıyla evlilik yoluyla bağ kurmuştur. Armenia Kralı II. Tigranes Megas (MÖ 95/94-55) ise Pontos Kralı VI. Mithridates Eupator'un (MÖ 120-63) kızı Kleopatra ile evlenmiş (Iust. XXXVIII 3. 2; Arslan, 2007:103) ve kendi kızını da Parth Kralı II. Mithridates ile evlendirmiştir. Aynı şekilde kendilerini hem Pers, hem de Makedon olarak tanıtan Kommagene hanedanlığı da Seleukos ve Parth krallıklarının yanı sıra Atropatene ve Emesa (Humus) hanedanlıkları ile diplomatik evlilikler düzenlemiştir. Ancak Seleukos ve Parth krallıkları arasında uygulamış oldukları diplomatik evlilikler onların sosyo-kültürel yapısının da değişiminde rol oynamıştır. Bu durum, Kommagene Krallığı Roma hâkimiyetine

girinceye kadar devam etmiştir. Roma egemenliğiyle birlikte Kommagene'deki kraliyet mensubu üyeler, Roma tarafından bölgeye atanan valiler ile evlilik bağı kurmuş ve bölgede istikrarın devam ettirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Sullivan, 1990: 14-15; Wagner, 2012; Temizkan, 2022).

2. Kommagene Bölgesinin Tarihsel Sürecine Genel Bakış

Kommagene, Kummuh, Kumaha/Qumaha ya da Kutmukhi gibi isimlerle anılmıştır* (Kaya, 2019: 133). Bölgenin Hellenistik dönemdeki ismi ise Kommagene olarak kayıtlara geçmiştir. Kommagene ismi Kummuh'un Hellenleştirilmiş hâlidir (Dörner, 1990: 134; Blömer ve Winter, 2011: 18-19; Kaya, 2019: 133).

Kummuh Krallığı'nın, kuzeyinde Melid[†] (Malatya), batısında Gurgum[‡] (Kahramanmaraş) ve Sam'al[§] (Zincirli) güneyinde Kargamış** (Gaziantep) yer almaktadır. Kummuh Krallığı'nın halkının büyük çoğunluğu Hurri kökenlidir (Hawkins, 1988: 104-108; Akkuş Mutlu, 2015: 100). Kummuh, Asur Kralı II. Sargon

* Asurca yazıtlarda "KUR/URU Kummuh", Urartu yazıtlarında "URU Qumaha", Yeni Babil kaynaklarında "URU Kimuhu" olarak yazılan bu Geç Hitit Beyliği'nin Malpınar kaya kitabesinde adı "Kumaha" olarak geçmiştir (Hawkins, 1982: 372-375).

† Melid Krallığı, Yukarı Fırat'ın (Euphrates) batı kıyısında konumlandırılmıştır. Melid Krallığı, günümüz Malatya kentinin 7 km. kuzeydoğusuna lokalize edilmiştir. Hitit kaynaklarında Maldiya olarak geçen bu krallık, adını MÖ 2. binyılın ikinci yarısından itibaren günümüze kadar taşıyabilmiştir (Doğan-Alparslan, 2009: 140).

‡ Gurgum kentinin komşuları batıda Que (Çukurova/Adana), doğuda Kummuh (Adıyaman), güneydoğuda Kargamış (Gaziantep) ve güneyde Sam'al (Zincirli) olarak tanımlanmıştır (Hawkins, 2000: 249). Gurgum'un tarihi de diğer Geç Hitit Krallıkları'nın pek çoğu gibi Asur kaynaklarına dayanmıştır. Asurca kaynaklar ışığında Gurgum, hem Sumerce KUR ülke belirteciyle hem de URU kent belirteciyle kullanılmıştır. Gurgum devletinin adı, Asur kaynaklarında ilk kez II. Asurnasirpal (MÖ 883-859) döneminde geçmiştir (Yıldırım, 2010: 125).

§ Sam'al Krallığı, 10. yüzyılda kurulan bir Arami devleti olarak bilinmektedir. Hatti'nin kuzey-batı bölgesinde, Amanosların doğu yamacında yer alan bir krallık olan Sam'al, Anadolu'nun güney sahili boyunca Que ve Hilakku krallıkları ve daha kuzeyde Tabal krallığı ile komşudur (Bryce, 2012: 164-165).

** Karkamış, coğrafi olarak Fırat (Euphrates) Nehri'nin üst sınırına konumlandırılmış ve yazılı kaynaklarda, ilk olarak üçüncü binyılın sonlarında Ebla Krallığı'na ait arşivlerde ortaya çıkmıştır (Bryce, 2012: 83).

(MÖ 721-705) döneminde bağımsız bir kent devleti konumunda gözükümüştür⁺⁺ (Kaya, 2019: 133). Kummuh'un Asur egemenliği sonrası Yeni Babil egemenliği sırasında II. Nebukadnezar (MÖ 605-562) döneminde Kimuhu olarak tanımlandığı ortaya çıkmıştır (Grayson, 1975). Kimuhu'nun Fırat (Euphrates) Nehri'nin batı kıyısında Karkamış'ın güneyinde olduğu belirtilmiştir (Grayson, 1975: 258; Özçiriş, 2019: 48).

Babil hâkimiyetinden sonra Kommagene coğrafyasına egemen olan Persler, bölgeyi Armenia Satraplığı'na dâhil etmiştir⁺⁺ (Facella, 2022: 224). Böylelikle Toros Dağları ve Fırat (Euphrates) Nehri arasında kalan ve Geç-Hitit krallıklarından biri olan Kummuh'un coğrafyasını içine alan Kommagene'nin Asur, Babil ve Pers egemenliği altında kaldığı anlaşılmıştır (Winter, 2019: 166). Ancak MÖ 331 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in (MÖ 356-323) Anadolu'da Pers Kralı III. Darius'u (MÖ 381/380-330) yenilgiye uğratmasıyla, Kommagene coğrafyası da Büyük İskender'in hâkimiyeti altına girmiş ve bölgede Hellenleşme süreci başlamıştır. Büyük İskender'in MÖ 323 yılındaki ölümünün ardından ise, Kommagene Hellenistik Seleukos Krallığı'nın sınırları içerisinde yer almıştır (Sherwin White ve Kuhrt, 1993: 190; Versluys, 2017: 48; Kaya, 2019: 133-134; Temizkan, 2022: 19).

⁺⁺ Geç Hitit Krallıkları içerisinde Asur'un en sadık vasalı Kummuh olarak gözükümüştür. Asur Kralı III. Adad-Nirari (MÖ 810-783) döneminde MÖ 805 yılında Kummuh Kralı, Asur'a karşı isyan eden ve vergi vermeyi reddeden sekiz Hatti kralı olarak anılan ittifaka karşı Asur kralını yardıma çağırmıştır (Hawkins, 1982, 403). Asur Kralı, Pakarhubuni şehrinde ittifakı bozguna uğratmış ve bu dönemde Kummuh Kralı Uşpilulume ile Gurgum Kralı Palalam'ın oğlu Qalparuda arasında sınır meselesi nedeniyle bir sorun yaşanmıştır. Ancak yazıtlara göre Asur'a bağlı kalan Kummuh, Gurgum ile yaşadığı sınır meselesinde Asur kralı tarafından ödüllendirilmiş ve sınır Kummuh kralının lehine yeniden düzenlenmiştir (Akkuş Mutlu, 2015: 101). Asur Kralı II. Sargon Kimmerler ile savaşırken ölmüş Melid ve Kummuh gibi yerel Anadolu krallıkları da yeniden bağımsız olmuşlardır (Kurt, 2010: 133).

^{**} Kommagene coğrafyasının Pers egemenliğinde hangi satraplığa bağlı olduğu tartışmalıdır. Konuyla ilgili detaylar için bkz. (Cohen, 2006: 31; Blaylock, 2009).

Seleukos Krallığı Dönemi'nde Kommagene'deki yöneticiler, Yunan ya da Makedon kökenlidir. Nüfusun çoğunluğunu ise Sami kökenlilerin oluşturmuş olduğu düşünülmektedir (Taşdöner Özcan, 2015: 98; Kaya, 2019: 133-134). Seleukoslar egemenliğindeyken bilinen son satrabı (*epistatēs*) ise Makedon/Yunan kökenli olduğu düşünülen Ptolemaios olmuştur. MÖ 163/162 yılında⁵⁵ Seleukos Hanedanlığı'nın zayıflamasından faydalanan Satrap Ptolemaios, Kommagene'de bağımsızlığını ilan etmiş böylelikle Anadolu'da yeni bir Hellenistik krallık ortaya çıkmıştır (OGIS 402; Diodorus Siculus, 31, 19a; Kaya, 2019: 134; Strootman, 2021: 302). Bu yeni Hellenistik krallığın komşularının Kappadokia, Sophene, Dolikhe, Kyrrhestike ve Kataman (Bağın) olduğu sanılmaktadır (Strabon, *Geographika*, XI. 12. 2; XII.1. 1; 2. 1. XIV. 2. 29; Taşdöner Özcan, 2015: 99; Kaya, 2019: 134).

Kommagene Krallığı'nın krali merkezinin Kumaha olduğu ancak Kumaha'nın MÖ 140-130 yılları arasında Kommagene Kralı I. Samos döneminde tekrar inşa edilerek Samosata adını aldığı belirlenmiş, kent günümüze Samsat olarak gelmiştir (Kaya, 2019: 134-135). Samosata'nın başkent olduğu zamanda ise Kommagene Krallığı'nın sınırlarının Suriye'nin kuzeyiyle Toros Dağları'na kadar uzanan bölge olduğu belirtilmiştir (Magie, 1950: 344; Taşdöner Özcan, 2015: 99). Cohen'e göre Kommagene batıda Kilikya, kuzeyde Kapadokya, doğuda Fırat (Euphrates) Nehri, güneyde ise Kyrrhestice ile çevrilidir (Cohen, 2006: 30). Antik yazarlardan Strabon ise Kommagene'yi Samosata'da bir kraliyet ikâmetgahı olan, oldukça verimli topraklarla çevrili küçük bir krallık olarak tanımlamıştır (Strabon, *Geographika*, XVI.2. 3- XII. 2. 5; Versluys, 2017: 39). Ayrıca Samosata kentinin Fırat (Euphrates) Nehri üzerinde yer alan ve Mezopotamya'ya geçiş sağlayan stratejik öneme sahip olduğu bilinmektedir (Magie, 1950: 376-377).

⁵⁵ Kommagene'nin bağımsızlığını MÖ 150 yılında kazandığı da düşünülmektedir (Strootman, 2021: 302).

Hellenistik krallıklar içerisinde varlığını sürdürmeye çalışan Kommagene Krallığı'nın Hellen geleneklerine uygun tavır sergilediği ve buna dayalı olarak bölgede Hellen kültürünün etkisinin arttığı kralların uygulamış oldukları faaliyetlerden anlaşılmıştır. Bölgenin kültürel tarihinin zenginleşmesinde çeşitli etnik grupların (Winter, 2019: 166) yanı sıra gerçekleştirilen siyasi evlilik bağlarının da etken olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Kommagene Krallığı'nda bu evliliklerin yansması olarak zamanla Pers-Hellen kültürü ile birlikte, Doğu ve Batı'nın sentezlendiği bir yapı ortaya çıkmıştır.

3. Kommagene Krallığı'ndaki Siyasi Evliliklerin Hellenistik Kültüre Etkileri

Strootman, Kommegene Krallığı'nın Seleukos Kralı III. Antiokhos Megas (MÖ 223/2-187) döneminde Seleukos Krallığı'nın bir parçası olduğunu söylemektedir (Strootman, 2021: 302). Hellenistik krallıkların birbirleri arasında siyasi bağ kurma sürecinde diplomatik evliliklerin etkin olarak kullanılması, Kommagene Krallığı'nda da görülmüştür. Kommagene Krallığı'nın da diğer Hellenistik krallıklar gibi varlığını sürdürme çabasında evlilik yoluyla kurulan ittifaklar önem taşımıştır. Böylelikle Kommagene Kralı II. Samos Theosebes Dikaios (MÖ 130-100) oğlu I. Mithridates Kallinikos'u (MÖ 100-70) Seleukos Kralı VIII. Antiokhos Kallinikos Grypos'un (MÖ 125-96) kızı Laodike Thea/Philadelphos ile evlendirmiştir. Bu evlilik ile birlikte Kommagene-Seleukos krallıkları arasında hanedan bağı kurulmuştur. Aynı zamanda bu evlilik ile birlikte Kommagene Krallığı'nda Hellen kültürüne dair izler fazlalaşmıştır. Bu izler I. Mithridates'in "Kallinikos" *epithetini* kullanmasıyla birlikte, Hellen kültür öğelerini içeren sikkeler bastırmasıyla şekillenmiştir (Kaya, 2019: 135; Taşdöner Özcan, 2015: 100; Temizkan, 2022: 42). Aynı zamanda Samosata kentinde I. Mithridates Kallinikos'un yaptırmış olduğu düşünülen saray Hellenistik dönem özelliklerini yansıtmıştır (Salman, 2012: 188). Kommagene Krallığı'nda I. Antiokhos Theos'un (MÖ 69-36) Nemrut Dağı'nın zirvesine inşa ettiği alan, Kommagene'yi kabartmalar, yazıtlar ve kült alanlarıyla bezenmiş kutsal bir manzaraya dönüştürerek Hellen kültür öğelerinin bölgede yer

almasını sağlamıştır. Böylelikle Kommagene Krallığı devasa tanrı heykellerinden oluşan zengin bir yapıya sahip olmuştur (Strootman, 2016: 209-210; Winter, 2019: 166). Ayrıca I. Antiokhos Theos, Nemrut Dağı'ndaki yazıtlarında kendini Hellen (Başgelen, 1998; Strootman, 2016: 219) olarak tanıtmış ve bu durum kayıtlara şu şekilde geçmiştir:

“Büyük Kral Antiokhos Theos Dikaios Epiphanes, Romalıların ve Yunanlıların dostu, Kral Antiokhos (VIII) Epiphanes Philometor Kallinikos'un kızı Kraliçe (Basilissa) Laodike Thea Philadelphos ve Kral Mithridates Kallinikos'un oğlu...”

Kommagene Krallığı'nda Ptolemaios'un halefleri Pers Dönemi'nden beri Armenia'da satrap-kral olarak hüküm sürmüş ve Perslerle bağlantılı olan Orontid Hanedanlığı'yla ilişkilendirilmiştir (Sullivan, 1990: 60; Winter, 2019: 168). Bu yönüyle Nemrut Dağı'ndaki anıtsal eserlerin, Pers-Hellen kültürlerinin birleşimi olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kral isimlerinde ve *epithet*lerinde hem Yunan/Makedon, hem de Pers/Parth isimleri kullanılmıştır (Kaya, 2019: 137). Özellikle I. Antiokhos Theos, “*meqas*” (büyük), “*dikaios*” (adil), “*theos*” (Tanrı), “*epiphanes*”, “*Philhellenos*” (Hellen dostu) ve “*Philoromaios*” (Roma halkının dostu) gibi Hellenistik döneme özgü olan *epithet*leri ismine eklemiştir. Ayrıca Kommagene Krallığı'nda kraliyet hanedanının dili olan Yunanca yazı ve konuşma dili de korunmuştur (Taşdöner Özcan, 2015: 106). Babası I. Mithridates Kallinikos ve annesi VII. Laodike gibi I. Antiokhos da sahip olduğu “*Theos*” *epithet*ini kullanmış ve kendisini yaşarken tanrılaştırmıştır. Bu durum kralın Hellenistik dünya ile iyi ilişkiler geliştirdiğini göstermiş ve Kommagene Krallığı'ndaki Hellenleşme etkin bir şekilde sürdürülmüştür (Taşdöner Özcan, 2015: 115; Strootman, 2021: 295). Bu kült merkezinde yer alan diğer kralların isimleri de hem Yunan-Makedon (Ptolemaios, Antiokhos), hem de Parth-Pers (Mithridates) isimlerini taşımıştır (Kaya, 2019: 137). Ayrıca Kral I. Antiokhos Theos'un Nemrut Dağı'ndaki yazıtlarının bir bölümünden anlaşılacağı üzere tanrı

isimlerinde de Parth-Hellen etkileri görülmüştür: (Sherwin White ve Kuhrt, 1993: 118; Başgelen, 1998; Dalyan, 2020: 70).

“İşte, gördüğün gibi, tanrılara gerçekten lâayık oldukları bu heykelleri diktirdim: Zeus Oramasdes’in, Apollon Mithras Helios Hermes’in, Artagnes Herakles Ares’in ve her şeyi besleyen vatanım Kommagene’nin heykelleri. Aynı taştan ve aynı tahtlar üzerinde duaları işiten tanrıların yanına kendi heykelimi de koydurttum. Böylece ulu tanrıların ezeli saygınlığını kendi genç âlicenap bir yardım olarak bana tevcih ettikleri sonsuz ihtimam ve himayelerinin hakkaniyetli bir taklitçisi oldum.”

Kommagene coğrafyasına Pers ve Hellen olmak üzere iki farklı kültürü benimseten I. Antiokhos Theos’un, Doğulu olan unsuru özellikle Ahuramazda ve Mithraizm*** inancında kendini göstermiştir. Eski Yunan dininin tanrıları da Kommagene Krallığı’nın pantheonunda yerini alarak Hellen etkileri arttırılmıştır (Sullivan, 1990: 9; Kaya, 2019: 137).

I. Antiokhos Theos’un Seleukos kökenli annesi VII. Laodike ve Pers kökenli babası I. Mithridates’in evliliği üzerinden kendini hem Pers, hem de Makedon kökenli hükümdar olarak görmesi (Strootman, 2020: 214; Temizkan, 2022: 42) aşağıdaki yazıt bölümünden de (Başgelen, 1998; Versluys, 2017: 255-260; Strootman, 2021: 297; Dalyan, 2020: 69) anlaşılmaktadır:

“Ata hükümdarlığını devraldığım zaman, dindarlığımın bir sonucu olarak, tahtıma bağlı krallığı tüm tanrıların ortak yurdu yaptım. Onları, şekli temsillerini kendi soyumun talihli köklerinin geldiği Pers ve Hellenlerin eski usullerine göre çeşitli biçimlerde yapmak suretiyle, kurbanlar keserek ve şölenler düzenleyerek, eskiden beri insanlar arasında ortak bir adet olmak üzere, onurlandırdım. Onursal duyguları

*** Mithraizm MÖ IX. yüzyıldan itibaren İran coğrafyasına ve komşu coğrafyalara yayılmıştır. Bu yayılım Pers İmparatorluğu (MÖ 550 - MÖ 330) döneminde artmış, Hellenistik Dönemde ise etkisi devam etmiştir (İznic, 2004: 636; İnan, 2017: 523-526). Ahuramazda ve Mithraizm inancıyla ilgili detaylar için ayrıca bkz. (Cumont, 1903; Frye, 1975).

somut ifadeye dönüştürmek ise benim hak bilir düşüncemin bir buluşudur.” (OGIS 383, II 24-34).

Hellenistik krallıklar ile iyi geçinmek isteyen I. Antiokhos Theos, özellikle Roma'nın Anadolu'ya hızla yayılması sonucunda müttefik arayışına girmiştir. Anadolu'da kurulan başka bir krallık ile diplomatik ilişkilerini sağlamlaştırma doğrultusunda Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'in kızı Prenses Isias Philostorgos ile evlenmiştir (Sullivan, 1990: 190; Yıldırım, 2013: 254).

Kommagene, Mezopotamya'ya geçiş sağladığı ve Parthlara karşı tampon bölge olma niteliği taşıması nedeniyle Romalılar için stratejik bir öneme sahip olmuştur (Versluys, 2017: 48). Aynı zamanda Roma ve Parth Devletleri'nin arasında kalan Kommagene Kralı I. Antiokhos, Roma'ya yakınlaşmış ancak MÖ 40 yılında kızı Laodike'yi Parth Prensi II. Orodes ile evlendirerek iki devlet arasında denge politikası uygulamıştır. Roma'ya yakınlaşmasına rağmen hanedanlar arasında yapılan ve evlilik yoluyla gerçekleşen ittifakı da devam ettirmiştir (SEG 33, 1215, II. 3-5; Dabrowa, 2018: 80; Yıldırım, 2013: 255; Facella, 2022: 226; Strootman, 2021: 295).

MÖ 53 yılında Roma'nın Carrhae'daki yenilgisinden sonra (Sampson, 2008) Parthlara yaklaşan I. Antiokhos Theos hem Roma, hem de Parthlarla iyi geçinmek istemiştir (Winter, 2019: 172). Parth Prensi II. Orodes ile evlendirilen Laodike ise, eşinin ölümünden sonra Parth devletinde çıkan taht mücadeleleri sonucunda başkent Ktesiphon'da öldürülmüştür (Winter, 2019: 182). Bu mücadelede II. Orodes'in (MÖ 58/57-38/37) oğlu ve varisi olan IV. Phraates, Laodike ve çocuklarını tahtına tehdit olarak gördüğü için öldürmüştür (Dabrowa, 2018: 80-81).

I. Antiokhos Theos, bir diğer kızını Atropatene Kralı I. Artavasdes ile evlendirmiştir (Yıldırım, 2013: 256). Böylelikle Kommagene Krallığı'nda sıklıkla uygulanmaya başlanan bu evlilik ittifakları ile birlikte siyasi düzen korunmaya çalışılmıştır.

Kommagene Kralı III. Mithridates, (MÖ 20-12) Roma İmparatoru Augustus tarafından Atropatene Kralı I. Artavasdes'in kızı I. Iotape ile evlendirilmiştir (Dalyan, 2020: 84). Bu durum Kommagene krallarının hem Roma etkisinde olduğunu göstermiş, hem de diğer Hellenistik krallıklar ile olan bağının kopmadığını vurgulamıştır.

Kommagene Kralı III. Mithridates ve Kraliçe I. Iotape'nin kızı II. Iotape Kommagene krallarından III. Antiokhos (MÖ 12-MS 17) ile, III. Mithridates ve I. Iotape'nin bir diğer kızı III. Iotepe ise, Emesa (Humus) kralının oğlu II. Shampsigeramus ile evlendirilmiştir. II. Shampsigeramus ve III. Iotepe'nin kızı IV. Iotepe ise, Yahuda krallığından Büyük Herod'un torunu II. Aristobolus ile evlendirilmiştir (Sullivan, 1990: 297; Wagner, 2012: 48; Dalyan, 2020: 85).

III. Antiokhos ve II. Iotape'nin kızı VI. Iotape IV. Antiokhos ile evlenmiş ve Kommagene Krallığı'nın son kraliçesi olarak bilinen VI. Iotepe kendi adına sikke bastırmıştır (Bridger, 2014: 553). VI. Iotepe "*Philadelphos*" epithetini kullanmıştır. Antiokhos, Iotape Philadelphos onuruna isimlendirilen *Philadelpheia* şehrini kurmuştur. Bu durum Hellenleşme sürecinin kent ve mimari bağlamında da devam ettiğini göstermiştir (Magie, 1950: 550).

Kommagene Kralı IV. Antiokhos (MS 38-72) ve VI. Iotape'nin kızı VII. Iotape ise, Yahuda krallığı ile akrabalık bağı bulunan Roma senatörü Kral Aleksandros ile evlenmiştir (Magie, 1950: 576; Roller, 1998: 257).

Hellen ve Roma geleneklerini sürdürebilen Kommagene krallarının gerek evliliklerle gerekse etnik yapı itibarıyla Küçük Asya, Syria, Mezopotamya ve Pers etki alanına girmiş oldukları da coğrafya üzerindeki kültürel dokularla anlaşılabilmiştir⁺⁺⁺ (Winter, 2019: 166). Samosata'nın kuzeyinde yer alan Arsemeia'daki mozaikler de Hellenistik döneme tarihlendirilmiştir (Salman, 2012: 187). Ancak Kommagene Krallığı'nda I. Antiokhos Theos döneminden sonra,

⁺⁺⁺ Hellenistik dönem Kommagene Krallığı'ndaki mozaik örnekleri için bkz. (Salman, 2012).

mimari ve maddi kültür izlerinde Roma etkisi görülmüştür (Strootman, 2021: 296).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Geç Hitit Dönemi'nde Kummuh coğrafyasını içine alan ve Hellenleşerek Kommagene adının kullanılmaya başlandığı bu bölge büyük krallıklar tarafından gerek siyasi, gerekse ekonomik gerekçelerle her daim kontrol altına alınmak istenmiştir. Bu kontrol egemen siyasi güç olarak Asur, Babil, Büyük İskender, Seleukos, Roma ve Parth krallıklarınca uygulanmaya çalışılmış ve Kommagene bölgesinde kültürel değişimin nedenlerinden birini oluşturmuştur. Aynı zamanda Kommegene Krallığı'nın siyasi denge unsuru olarak diğer krallıklarla diplomatik evlilik ittifakı içerisine girmesi bölgenin kültürel yapısının etkilenmesinde rol oynamıştır. Bu durum Kommagene Kralları I. Mithridates Kallinikos ve oğlu I. Antiokhos Theos dönemlerinde perçinlenmiştir. Özellikle I. Antiokhos Theos'un Nemrut Dağı'ndaki kült alanı Kommagene Krallığı'nın Hellenleşme sürecindeki en önemli kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Kommagene Krallığı'nda özellikle yakın çevrelerdeki hanedanlıklar ile yapılan evlilik ittifakları da Hellenleşme sürecinin hem devam ettirildiğini, hem de bu evliliklerin Hellen kültür öğelerinin fazlaşmasına yol açtığını göstermiştir. Bu kültür öğeleri Pers-Hellen tanrı panteonunun genişlemesiyle birlikte bölgede inanç sistemini etkilemiş, ayrıca sikkeler üzerinde de Hellen tanrı betimlemeleriyle siyasi ve ekonomik yapının da değişimine neden olmuştur. Diplomatik evlilikler sadece Hellenizasyon sürecinde değil, aynı zamanda Roma ve Parth etkisinin olduğu dönemde de devam ettirilmiştir. Kommagene Krallığı'nın bu evlilikler ile birlikte zamanla Mezopotamya coğrafyasına yakınlaştığı görülmüştür. Böylelikle Kommagene Krallığı'nın siyasi varlığını sürdürme çabasında diplomatik evliliklerin önemi anlaşılmış ayrıca bu durumun kültürel yapıyı da etkilemiş olduğu ortaya çıkmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Akkuş Mutlu, S. (2015). "Kummuh Ülkesi'nin Asur Devleti Açısından Önemi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(7): 96-109.

Arrianus. *Anabasis, Arrian*. Çev., Peter A. Brunt. I-II. The Loeb Classical Library, 1976-1983.

Arslan, M. (2007). *Romanın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*. İstanbul: Odin Yayıncılık.

Başgelen, N. (1998). *Tanrılar Dağı Nemrut*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Blaylock, S. (2009). *Tille Höyük 3.1, The Iron Age: Introduction, Stratification and Architecture, The British Institute at Ankara Monograph*. 41, London: The British Institute at Ankara.

- Blömer, M.-Winter, E. (2011). *Kommagene: Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Brijder, H. A. G. (2014). *Nemrud Dağı: Recent Archaeological Research and Conservation Activities in The Tomb Sanctuary on Mount Nemrud*, Berlin/Boston: De Gruyter.
- Bryce, T. (2012). *The World of the Neo-Hittite Kingdoms, A Political and Military History*. Oxford: Oxford University Press.
- Cumont, F. (1903). *The Mysteries of Mithra*. Chicago: The Open Court Publishing Company.
- Cohen, G. M. (2006). *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*. California: University of California Press.
- Dabrowa, E. (2018). "Arsacid Dynastic Marriages". *Electrum*, 25: 73-83.
- Dalyan, M. G. (2020). *Doğu ile Batı Arasında Bir Krallık*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Diodorus Siculus. *Bibliothèque Historique. Diodorus of Sicily*. Çev., Charles H. Oldfather, Vol. I-VI. Çev., Charles L. Sherman, Vol. VII. Çev., C. Bradford Welles, Vol. VIII. Çev., Russel M. Geer, Vol. IX-X; Çev., Francis R. Walton. Vol. XI-XII. The Loeb Classical Library, 1933-2004.
- Doğan-Alparslan, M. (2009). *Geç-Hitit Devletleri-Hititolojiye Giriş*. Haz., Metin Alparslan, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

Dörner, F. K. (1990). Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları. Çev., Ülkü Vural. Ankara: TTK Yayınları.

Iustinus, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley, Atlanta, GA 1994.

İnan, F. (2017, Mayıs). *Mithra'nın Anadolu İle Etkileşimi*. 1. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Ed. Osman Kubilay Gül-Celal Can Çakmakçı, Antalya.

İznic, E. (1999). *Anadolu'da Mithra Kültü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Facella, M. (2022). Commagene. *A Companion To The Hellenistic and Roman Near East*. Ed. Ted Kaizer, Wiley Blackwell, 223-239.

Frye, R. N. (1975). Mitra in Iranian History. *Mithraic Studies*. Ed. J. R. Hinnels, Manchester: Manchester University Press, 62-67.

Grayson, A. K. (1975). *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Locust Valley, N. Y.

Hawkins, J. D. (1982). "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia". *CAH*, III(1): 372-375.

Hawkins, J. D. (1988). " Kuzi-Teşub and The Great Kings of Karkamiş ". *Anatolian Studies*, Vol. 38: 104-108.

Hawkins, J. D. (2000). *Corpus of Luwian Hieroglyphic Inscriptions I-III*, Berlin, New York: De Gruyter.

Kaya, M. A. (2019). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi-III-Hellenistik Dönem*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kurt, M. (2010). "Tabal Ülkesi'nin Politik ve İdari Yapısı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23: 127-136.

Macurdy, G. H.-Forrer, L. (1993). *Two Studies on Women in Antiquity*. Ares Publishing.

Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to The End of The Third Century After Christ I-II*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

OGIS: Orientis Graeci Inscriptiones Selectae (W. Dittenberger).

Özçiriş, M. (2019). *MÖ Birinci Binyılda Kommagene*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Roller, D. W. (1998). *The Building Program of Herod the Great*. California: University of California Press.

Salman, B. (2012). "Kommagene ve Suriye Bölgesi Mozaiklerinde Yerel Özellikler ve Yabancı Etkiler: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme". *JMR* 5: 187-200.

Sampson, G. C. (2008). *The Defeat of Rome Crassus, Carrhae and the Invasion of the East*. Barnsley: Pen Sword Military.

SEG: Supplementum Epigraphicum Graecum

Sherwin White, S.- Kuhrt, A. (1993). *From Samarkhand to Sardis: A New Approach to The Seleucid Empire*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.

Strabon. *Geographika. The Geography of Strabo*. Çev., Horace L. Jones I-VIII. The Loeb Classical Library, 1917- 1932.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIII-XIV*. Çev., Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Strootman, R. (2016). The Heroic Company of My Forebears: The Ancestor Galleries of Antiochos I of Kommagene at Nemrut Dağı and the Role of Royal Women in the Transmission of Hellenistic Kingship. *Seleucid Royal Women Creation, Representaton and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Ed. Altay Coşkun-Alex McAuley, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 209-230.

Strootman, R. (2020). Hellenism and Persianism in Iran: Culture and Empire After Alexander The Great. *Samuel Jordan Center for Persian Studies and Culture*, No. 7, Irvine: University of California, 201-227.

Strootman, R. (2021). "Orontid kingship in its Hellenistic context: The Seleucid connections of Antiochos I of Commagene", *Common Dwelling Place of all the Gods: Commagene in its Local, Regional and Global Hellenistic Context. Oriens et Occidens* 34, Eds. M. Blömer, S. Riedel, M. J. Versluys, E. Winter, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 295-317.

- Taşdöner Özcan, K. (2015). "Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene". *TOD*, 13: 97-118.
- Tekin, O. (2019). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Temizkan, M. (2022). *Seleukos Kraliçelerinin Siyasi ve Kamusal Alandaki Faaliyetleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Versluys, M. J. (2017). *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World: Nemrut Dağ and Commagene under Antiochos I*. Ed. Susan E. Alcock, vd., The Netherlands, Universiteit Leiden: Cambridge University Press.
- Yıldırım, E. (2013). "Antikçağda Evliliklerle Kurulan Müttefikler: I. Antiokhos". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1: 247-268.
- Yıldırım, N. (2010). "Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(48): 119-135.
- Sullivan, R. D. (1990). *Near Eastern Royalty and Rome 100-30 BC*. Toronto: University of Toronto Press.
- Wagner, J. (2012). Geç Hellenistik Kommagene Krallığı'nın Tarihi. *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*. Ed.: J. Wagner, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Winter, E. (2019). "Kommagene: Seleukoslar, Parthlar ve Romalılar Arasında". *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu-Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, Ed. Oğuz Tekin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 166-195.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Kingdom of Kummuh, one of the Late Hittite Kingdoms, was established near the Euphrates (Euphrates) River and had strategic importance. Thus, the Kummuh Kingdom was wanted to be captured by other great kingdoms for political and economic reasons. The domination of the region by other great kingdoms played a role in the change of the social and cultural structure. The dominance of the Assyrians in the region also showed that the region was used as a commercial base. However, especially the dominance of the Persian Empire and then the Empire of Alexander the Great in the region has been a factor in the change of the cultural structure. With the death of Macedonian King Alexander the Great (336-323 BC), Hellenistic kingdoms were established in Anatolia. Commagene, one of these kingdoms, covered the provinces of Adıyaman, Maraş and Gaziantep today and included the geography of the Kummuh Kingdom. It was understood that the Hellenistic traditions began to be applied in the region with the use of Kummuh's name in the Hellenistic period as Commagene. Commagene, one of the small Hellenistic kingdoms located at a strategic point, entered into political interaction with other Hellenistic kingdoms. This interaction emerged with diplomatic marriage alliances. The connection of the Commagene Kingdom with other Hellenistic kingdoms through marriage also played a major role in the change of the social and cultural structure in the region.

The spread of Hellenic cultural elements in the region increased during the reign of Commagene King Mithridates Kallinikos. The marriage bond that Mithridates Kallinikos I, established with the Seleucid Kingdom caused him to reflect Hellenic cultural elements in his coinage. With this bond, the effects of Hellenization were seen in the Kingdom of Commagene. The cult area of the Commagene King Antiochus I Theos on Mount Nemrut showed that the traces of Hellenic culture were activated. Diplomatic marriages in the Kingdom of Commagene were continued with various kingdoms, just like in other Hellenistic kingdoms, and the political stability in the region was tried to be preserved. The presence of Hellenic cultural elements in the region continued with diplomatic marriage alliances. In this study, the effects of diplomatic marriages in the Commagene Kingdom on the region were examined and Hellenization was emphasized.

Method

The main subject of the study is the Hellenization effects of diplomatic marriages in the Kingdom of Commagene, which represents a small kingdom among the Hellenistic kingdoms. In addition, data about the political process of the geography where the Kingdom of Commagene was found were collected and explained. Ancient and modern sources were used to describe diplomatic marriages in the Kingdom of Commagene. At the same time, the marriage alliances in the Kingdom of Commagene were explained chronologically and a path in accordance with the historical methodology was followed. It has been tried to focus on the causes and consequences of the contribution of diplomatic marriages to the traces of Hellenic culture. The effect of diplomatic marriages in the Kingdom of Commagene on the material remains was investigated.

Results

The Kingdom of Commagene had diplomatic marriages with various great kingdoms. These marriages with Seleukos, Atropatane, Emesa (Homs) and Roman origin governors expressed the diplomatic marriages that were effective in maintaining the political existence of the Commagene Kingdom. It has been understood that diplomatic marriages between the Hellenistic kingdoms were effective on the social and cultural structure on the regions.

Conclusion and Discussion

The Commagene region came under the rule of the Seleucid Kingdom after the Persian Empire and Alexander the Great, but Satrap Ptolemy of Macedonian origin declared its independence in this region. Thus, a small Hellenistic kingdom was born in Anatolia. The desire to consolidate the independence of this kingdom was worked out with political marriage alliances. These diplomatic marriages also brought traces of Hellenic culture. The most prominent example of the traces of the Hellenic culture in the Kingdom of Commagene was the cult area that Antiochus I Theos had decorated with reliefs and sculptures. Persian and Hellenic influences were seen in this cult area. At the same time, it was revealed that I. Antiochus Theos followed a balanced policy with both Parth and Rome. At this point, I. Antiochus Theos, who tried to get along with Rome, also married his daughter to the Prince of Parth. It was concluded that diplomatic marriages, which were tried to be implemented by the Hellenistic kingdoms, were both seen as a political balance element and affected the social and cultural structure on the regions. It has been seen that small Hellenistic kingdoms such as the Kingdom of Commagene came under the influence of large kingdoms. Political marriage alliances were also continued in the geography of Commagene, which came under the influence of Rome after the Hellenistic period.